

Se mějte krásně.

Jednoslabičné začátky výpovědí / replik v českém dialogu (autentickém i stylizovaném)¹

Jana Hoffmannová – Ivana Kolářová
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha – Pedagogická fakulta MU, Brno
hoffmannova@ujc.cas.cz – kolarova@ped.muni.cz

1 Úvod (motivace příspěvku, dosavadní názory na problém)

Při stylizaci spontánního, nepřipraveného, expresivního mluveného projevu v současných uměleckých textech (prozaických, dramatických, ale i např. v komiksech) vystupují do popředí jako jeden z nejvýraznějších syntaktických rysů začátky výpovědí, větných celků, resp. replik jednoslabičnými slovy *se, si, sem, sme, ste, mě, mi, tě, ti, bych, bys, by...* Nápadný je výskyt těchto začátků v současných českých dramatických textech. (Srov. Hoffmannová – Hoffmann, 2005: 106; Hoffmannová, 2012: 92, 93). Uvádíme příklady z her, jejichž autory jsou Jiří Pokorný, Marek Horoščák, David Drábek, Petr Kolečko:

(1)

Sem tam měl ještě rum. – **Sem** se praštil, no!

Jsi mě kopl do zad. – **Ses** posral asi! – **Si** upad, ne?

Jsme to nestavěli my. – **Ste** určitě jeli jak blázni.

Si sednu k vám. – **Si** to nezasloužím. – **Si** dej voříšky. – **Si** kup novou mašinu, ne?

Se uklidni nejdřív. – **Se** tady válej jako trosky. – **Se** mi rozjely nohy. – **Se** mi něco zdálo, vole.

Mi se to tu líbí. – **Mi** už je dneska všechno jedno. – **Mi** slintáš na boty, čoveče. – **Mi** to tady čórne někdo.

Mu vypad celej měsíc, vole. – **Je** slyší, vole. – **Jim** rozbiju rypáky. – **By** se tady něco stalo.

Příznačné jsou tyto začátky i např. pro repliky dvou dívek, představitelk dnešní mladé generace v komiksu *Hana + Hana*, který několik let uveřejňoval časopis *Reflex* (srov. o tom Hoffmannová – Hoffmann, 2007: 80–85):

(2)

Jsem nevěděla... **Jsem** přemejšlela... **Jsem** byla u Majka.

Ses zbláznila? – **Si** spadla z jahody, ne?

Se na něj vykašli. – **Se** normálně na bednu vůbec nedívám.

Mě fakt někdy štveš.

By mě docela zajímalo... – **By** mě normálně zabili. – **Bych** se radši dívala na ten koncert.

Na první stránce dramatického textu Petra Kolečka „Bohové hokej nehrají“, v Prologu, který znázorňuje dialog opilých nezaměstnaných dělníků v několika krátkých replikách na necelých 30 řádcích, začíná takto hned 7 výpovědí. Podle našich výzkumů je ale tento typ začátků častý i např. v komunikaci mladých lidí na chatu, tj. v psaných textech silně ovlivněných projevy mluvenými (srov. např. Hoffmannová, 2011: 405–406):

---

¹ Příspěvek v upravené podobě je publikován v časopise *Korpus – Gramatika – Axiologie* č. 7.

(3)

sem byl na operaci; **sem** tě včera vyhlížela z okna; **sem** tedko přilítla ze školy; **sem** byl moc napitej; **jsem** to koupil sestře; **jme** spolu pokecali o autech

jsi se nudil, co? z čeho tě bolí noha, **jsi** jezdil na bruslích? **jsi** říkal, že dorazíš

se měj krásně; **se** neurážej; **se** do toho necpi magore; **se** známe? **se** podivej do seznamu ne? **se** strašně nudím, **se** projedu na kole; **se** máš, **ti** tak závidím; **se** ti to s ňou nelíbilo?

mi to vypadlo; **mi** to začlo blbnout; **mi** to teď jede pomalu; **mi** se taky líbí; **mi** se nechce; **mi** ani nepřipomínej; **mi** nevěříš? **mi** chceš odejít? **mě** chceš dneska dodělat co?

ti dík no; **ti** dám asi cedulku na krk; tak jo **ti** budu věřit; přijď **tě** schladim

ho odněkud znám; na Fanouška se vykašli **ho** znám

dej mi na něj kontakt, **mu** zavolám a někam pudem

bych pokecal, ale nevím vo čem; já vím **bys** mě zastřelil zezadu co?; **by** se mi taky líbila; **by** ses potila ještě víc; **by** se aspoň zasmáli

Tyto výrazy jsou v gramatikách označovány jako stálé příklonky (klitika), tedy krátká slova bez vlastního přízvuku. České mluvnice (Šmilauer, 1947: 56; Trávníček, 1951: 248; Mluvnice češtiny 3, 1987: 604) podrobně popisují pozici těchto příklonek za prvním přízvučným slovem ve větě; věnují pozornost tomu, za jakým přízvučným výrazem může příklonka následovat, a shodují se v tom, že klitika v češtině nestojí na počátku věty. Také J. Toman (2001: 78) vyjadřuje přesvědčení, že „V současné spisovné češtině nemůže stát klitika v absolutním větném začátku“. Současné korpusy ovšem zdaleka nezachycují pouze spisovnou češtinu; nám jde naopak o češtinu mluvenou, o stylizaci mluveného dialogu v beletrii, případně v publicistice, a o české psané texty silně ovlivněné projevy mluvenými. Poměru v mluvené češtině se týká důležitá poznámka v jediné mluvnici: Karlík – Nekula – Rusínová (1996). Autor příslušné kapitoly M. Nekula na s. 648 uvádí, že tyto nepřízvučné výrazy se v řeči objevují i na začátku výpovědi (*'se uvidí, 'si koleduješ, 'sem tam neměl chodit, 'bych si to rozmyslel, 'se mně nezdá* aj.) a že jsou při zápisu mluvené řeči užitím apostrofu interpretovány jako „příklonky“ k výrazům, které by se objevily v psané (spisovné) češtině: (*to*) *se uvidí, (já) jsem tam neměl chodit...*² Kromě těchto případů, které jsou výsledkem „polknutí předchozího výrazu“, však M. Nekula upozorňuje na případy, které připouštějí doplnění částic (*Se mně zdá, že... – Tak se mně zdá, že...*); tady je podle autora počátečné postavení nepřízvučných výrazů prostředkem navazování na předchozí repliku partnera v dialogu a jde zřejmě o obecnější rys mluvené řeči.

Opustíme-li základní příručky mluvnické a zamíříme-li k dalším názorům na tento problém, zjistíme, že např. P. Sgall a J. Hronek (1992: 64–65) označují výše uvedené výrazy v iniciální syntaktické pozici jako příklonky, resp. předklonky; podle těchto autorů pro některé (hlavně starší) mluvčí mají výpovědi typu *Se ti divím; Sem tam přece byl; Ste neviděli?* na začátku vypuštěné podmětové zájmeno (*já, vy*) nebo jiné slovo (*vždyť, to*), ale jiní už je patrně pociťují jako slovosledné varianty vět s normálním postavením příklonky (*Divím se ti* apod.). A. Svoboda (2000: 158) ovšem uvádí, že v případech jako *Se mu to nepovedlo* nejde o předklonky, ale o „inverzi iniciální a postiniciální slovosledné příhrádky“, o příznakový, emotivní slovosled. A J. Toman (2000: 164) píše, že případy typu *Se mi nezdá, Bych si taky myslel* představují „výjimečnou možnost v jistých kontextech foneticky nerealizovat takřka prázdnou matici syntakticko-sémantických příznaků, která je jinak foneticky realizována jako *to: To se mi nezdá; To bych si taky myslel*“.

Pokud uvedené názory shrneme, lze říci, že jejich autoři uvažují

² S takovým užíváním apostrofů se ovšem v současných transkriptech mluvených projevů, ale ani v beletrii a publicistice nesetkáváme.

- o výsledcích slovosledné inverze (*Se mu to nepovedlo* = „Nepovedlo se mu to“)
- o výsledcích procesů eliptických (*Bych si taky myslel* = „To bych si taky myslel“), ať už je elidováno podmětové zájmeno, zájmeno *to* nebo částice typu *tak, vždyť*; s vypouštěním souvisí motivace fonetické, specifické techniky mluveného projevu (polykání, nezřetelné artikulování začátků při nedbalé výslovnosti)³
- o procesech mezivýpovědního a mezireplikového navazování.

Chceme se pokusit na základě korpusových dat tyto možnosti upřesnit a zjistit, zda tyto jednoslabičné začátky výpovědi/replik představují výrazný a neodlučitelný znak současné mluvené češtiny, autentických českých dialogů (o tom by nakonec svědčil i výskyt na chatu), nebo zda jde spíše o určitý mýtus, vydatně živený českými beletristy, kteří usilují o stylizaci ležérního vyjadřování. K tomuto účelu využíváme data z ČNK (korpusey ORAL 2006, ORAL 2008, SYN 2000, SYN 2005, SYN 2010). Otázku, zda v případech těchto začátků jde o předklonky (proklitika), necháváme při tom raději stranou.

2 Korpusový výzkum: souhrnná interpretace jeho výsledků

Sledovaný jev ještě jednou přiblížíme s pomocí výpovědí, které mají na začátku reflexivní zájmeno SE. Soudíme, že je skutečně lze interpretovat na základě elize osobního podmětového zájmena, případně jiného typu zájmena (*to*) nebo částice (*tak, vždyť, přece* aj.); nejde ovšem o běžnou, korektně gramatickou nevyjádřenost podmětu.⁴

(4)

(Já) SE na to podívám.

(To) SE musíš zeptat.

(Ty) SE nudíš, co?

(Tak) SE nestyď.

(Vy) SE nějak domluvíte.

(Copak) SE ti takhle nelíbím?

(Oni/Voni) SE hádali, co?

(Přece/přeci) SE mažu, ne?

(Ono/Vono) SE mi nechce.

Je škoda, že tento jev zůstal pouze na okraji pozornosti vynikajících odborníků na aktuální členění. My zde nemáme prostor na podrobnější analýzu z tohoto hlediska; ale elidované výrazy jsou bezpochyby prostředkem kontextové zapojenosti, která funguje i po jejich vypuštění. Některé případy je jistě možno interpretovat jako příznakový slovosled: *SE na to podívám* = *Podívám se na to*, *SE mi nechce* = *Nechce se mi*. Neplatí to ale ani zdaleka všude; pokud v dialogu zazní obdivná replika hocha adresovaná dívce *SE neseš*, lze ji zřejmě vyložit jako elizi zájmena: *(Ty) SE neseš*, ale nikoli jako slovoslednou variantu k **Neseš se*.

Pokud jde o kvantitativní stránku našeho výzkumu (jde spíše o jakousi předběžnou sondu), nepotvrdila se intuitivní hypotéza, že současní beletristé, případně publicisté tento jev – ve vztahu k běžným mluveným projevům – využívají s až přehnanou frekvencí. Výsledkem vyhledávání uvedeného repertoáru výrazů v iniciální pozici byl přibližně shodný počet výskytů v mluvených korpusech ORAL 2006 a ORAL 2008 (v obou je doloženo více než 1800 výskytů), zatímco v korpusu SYN byl zachycen počet výskytů sice nižší (cca 1000), ale zhruba srovnatelný. Zajímavé je, že přibližně koresponduje i pořadí počátkových výrazů, jak se vyskytují v jednotlivých korpusech. V obou mluvených korpusech je bezkonkurenčně

³ Tyto motivace nebylo možno v našem příspěvku podrobněji rozebrat – vyžadovaly by speciální fonetické zkoumání.

⁴ Za pozornost by tu stál i vztah elize/nevyjádřenosti u *já byl doma – sem byl doma*.

nejčastější počátkové *sem*⁵ (počet dokladů se v ORAL 2006 i v ORAL 2008 blíží 700 dokladů), na druhém místě je počátkové *se* (v ORAL 2006 i v ORAL 2008 má více než 300 výskytů). V korpusu SYN je nejčastější *se* (cca 250 výskytů), na druhém místě naopak *sem* (necelých 200 výskytů).⁶ Na místě třetím je v mluvených korpusech shodně reflexivní *si* (jak v ORAL 2006, tak v ORAL 2008 přes 250 výskytů), které je v korpusu SYN na místě čtvrtém (přes 100 výskytů). Tady vzniká jediná zajímavá diference v pořadí, které si i dále přibližně odpovídá. V mluvených korpusech je totiž na čtvrtém místě, stále ještě s vysokou frekvencí (s více než 200 doklady) počáteční *sme*, které se v SYN vyskytuje velmi málo (cca 30 dokladů). Naproti tomu v psaném korpusu SYN je na třetím místě počáteční *tě* (více než 100 dokladů). Poznamenejme tu rovnou, že tento překvapivě vysoký počet je způsoben tím, že v beletrii určitého období ke stylizaci neformálních mluvených dialogů a komunikace příslušníků společenské spodiny neodlučitelně patřily expresivní kontaktní výrazy *tě bůh*, *tě pic*, *tě péro*, *tě noha*. Objevují se v řeči příslušníků pražské galérky v Kapesních povídkách Karla Čapka. Velmi časté jsou v prózách J. Škvoreckého (Zbabělci, Prima sezóna aj.), v detektivkách Škvoreckého a Zábrany (Vražda pro štěstí) nebo v překladech amerických autorů – Hemingwaye, Fitzgeralda, Steinbecka, detektivkářů tzv. drsné školy (D. Hammetta, R. Chandlera). Tady opravdu platí rozdíl mezi hojným výskytem v beletrii a takřka nulovým v mluvených korpusech. Ty ovšem zachycují současnou mluvenou řeč, kdežto výskyt výrazů typu *tě bůh* je evidentně spojen s obdobím v čase už značně vzdáleným. Navíc nemalý počet výskytů (36) počátečního *tě*, hlavně oblíbeného *tě bůh* (případně i *tě prdel*), pochází z korespondence Voskovce a Wericha; ta je v korpusu SYN řazena k literatuře faktu, jde ovšem o texty výrazně prostoupené mluvenou češtinou (srov. Hoffmannová – Štícha, 2012).⁷ A ke kvantitě náleží snad už jen jednu poznámku, a sice k zastoupení sledovaného jevu v korpusu SYN v beletrii a v publicistice: až na nepatrné výjimky je vyšší výskyt v beletrii, lze říci zhruba dvojnásobný než v publicistice. (Ostatní žánry je možno nechat stranou.)

3 Dílčí zjištění a kontextová pozorování

Při vyhledávání, resp. třídění dokladů jsme se snažily – i když v případě neostrých hranic mezi výpověďmi v mluveném projevu je to někdy obtížné – vyloučit případy apoziopézí a parcelací, v dialogu často motivovaných střídáním mluvčích, skákáním do řeči; tedy případy, kdy jednoslabičný výraz vlastně nestojí na počátku, ale představuje pokračování dříve započaté syntaktické konstrukce:

(5)

„Ten autor – –, „SI přeje být anonymní.“

„Neopětovaná láska...“ „SE může snadno změnit v nenávisť.“

Musela jít nahoru, MI pro skleničky.

Do rána zemřít! BY mohl!

Ještě je tu třeba poznamenat, že při vyhledávání počátečního *si*, ve všech korpusech značně frekventovaného, jsme respektovaly jeho homonymii. Daleko častější v iniciální pozici bylo reflexivní *si*: (*tak*) *SI to užij*; (*to*) *SI nemysli*; (*von*) *SI snad myslí že su úplně blbej*; (*ty*) *SI to taky nainstaluj*, podstatně méně častý tvar pomocného slovesa *být*: (*ty*) *SI jí to řekla?*

⁵ U tvarů slovesa *být* (*jsem, jsi...*) nás zajímají pouze jejich užití ve funkci pomocného slovesa v préteritu; z nalezených dokladů jsme tedy eliminovaly všechny, v nichž jsou *jsem/sem, jsi/si, jsmel/sme, jstel/ste* slovesy plnovýznamovými, pomocnými slovesy v opisném pasivu nebo slovesy sponovými.

⁶ V mluvených korpusech je výskyt varianty *jsem* zanedbatelný; v korpusu SYN je pochopitelně vyšší, přesto ve tvarech minulého času asi dvojnásobně převažuje výskyt *sem* nad *jsem*.

⁷ Ale i jedna veselohra V+W má název „Si pořádně zařadit“.

V rámci mapování tohoto jevu stojí asi za poznámku i konkurence zájmných tvarů *mně/mi* (zde dokonce oboje jednoslabičné), *tobě/ti*, *tebe/tě*, *jemu/mu*, *jeho/ho* atd. V případech jako *mně bylo trapně*, *mně fakt nic není*, *tebe tu nechci*, *tobě to nešlo*, *jemu to ujelo* nás zájmné tvary na počátku nijak nezarazí (jejich pozice může být motivována i větým přízvukem); zatímco podoby *MI bylo trapně*, *MI fakt nic není*, *TĚ tu nechci*, *TI to nešlo*, *MU to ujelo* na nás působí jako příznakové a navozují dojem elize, něčeho chybějícího: (*já*) *TĚ tu nechci?* (*vono*) *MU to ujelo?*

S kolokviální povahou sledovaného jevu zajisté souvisí, že se vyskytuje ve velkém množství ustálených spojení: *SES / SI SE zbláznil? STE se zbláznili? SI piš. SI děláš srandu. SI upad, ne? SI trhni nohou. SI představ... SI nemysli... SI myslim... SI připadám... SE mi zdá... SE neboj. SE mi nechce. SE divim / nedivim / nediv / nedivte. SE ví, SE rozumí, SE uvidí. BY mě zajímalo... BYCH prosil. BYCH rád věděl... TĚ vidim. TĚ zdravim. TĚ žeru. Výhrůžné TĚ zabiju / přetrhnu / podříznu. TI dik. TI hrabe? MI (to) přide...* V některých případech jde o frazémy, tj. o spojení s vyhraněnou sémantikou a stabilizovaným slovosledem, u nichž ani není na místě uvažovat o nějaké redukovanosti, elipse na „úplnějším“ pozadí: neutrální „(na)piš si (to)“ znamená něco jiného než (*to*) *SI piš*; spojení *SI upad* má posměšný, dehonestující význam, odlišný od „Upadl jsi / Ty jsi upadl“.

Jako zvláštní (početnou) skupinu lze vydělit uvozovací věty s jednoslabičnými začátky: *SEM (ti/si) říkal/a... SME (si) říkali... SI říkám... SI říkal/a... BY se dalo říct... MI řek/la / říkal/a... TI řeknu / říkám...* Po verbu dicendi – hlavně v mluvených projevech – následuje někdy řeč přímá, jindy nepřímá, obě formy podání řeči se mohou i rychle střídát nebo mísit:

(6)

SME říkali „my to jíme i se šlupkama“. – SME říkali, **že** teda jedem.

TI říkam: vykašli se na lékárnu. – TI říkám, **že** to nejde.

SEM říkala, hele, tos dobře vymyslela.

SME říkaly, no Jiřo, neblbni čoveče, jo, **a vona**, ale to je úžasný...

SME si říkaly: „ty vole, to, to je dovolená!“ ty jo, SME si říkaly, **že** pojedeme...

Vedle „reprodukce řeči“ se objevuje i obdobně uvozovaná „reprodukce myšlení“, vnitřní řeči: *SEM si myslil/a... SI myslim...* Specifický status má spojení *BYCH řek/la*, které nestává ani tak v absolutním začátku výpovědi/repliky, jako spíš ve funkci ustálené vsuvky.

4 Stylistický pohled na jednoslabičné začátky v projevech mluvených a psaných

Jak ukazují korpusy, v **mluvených** projevech je kontext někdy i značně nasycen našimi jednoslabičnými začátky. Někdy se opakuje víckrát tentýž výraz: SME v ukázce (7) (a), SI v (b), SEM v (c). V dokladu (a) ho opakovaně vyslovuje tatáž mluvčí, zatímco v dokladech (b) a (c) opakovaný výraz stojí na začátku replik různých účastníků dialogu. V příkladech (d) a (e) se ve vyprávění jednoho mluvčího vyskytují v kontextové blízkosti různé sledované výrazy: SEM a SME (d), resp. SEM, BYCH, TĚ (e). V ukázce (f) je jednoslabičný začátek BYS umožněn množstvím obdobných kondicionálových tvarů v předchozí výpovědi. A z pozorování založených na mluvených korpusech ještě vybíráme pod (g) pár případů, kde příznakové užití sledovaných výrazů souvisí se ztrátou větné perspektivy.

(7)

(a) ... přišli sme domu asi někdy ve štyry, SME byli eště pařit v Akropoli, SME byli takový rozjučaný...

(b) ... von tam má byt, SI koupil. SI koupil sám byt, jo?

(c) SEM vlastně zapoměla, SEM se chtěla zeptat, co ten test, teda, jak ti to dopadlo? už víš? vim. a dobrý? no dobrý. hrozný. těžký to bylo? SEM ráda, že sem to skončila už.

(d) ... SME nějak, SME nějak pospíchaly, z ničeho nic, protože otec zase přijel, když neměl, a já ty baterky nechala v nabíječce. říkám, nevádí, SEM psala mámě jako a vona jako, neboj...

(e) ... na babetě (...) SEM přemejšlel, jak to nák udělat, abysme na ní jako jeli spolu, ale, BYCH tě vzal třeba na lanko, TĚ táhnul na kole...

(f)... já nevím, co **bys**, co **bys** ty dál, **dybys** měl bejt ženská. BYS to nevydržel takle celej den...

(g) kočka na venkově měla normálně mlíko, SME jí dávali; už sme měli dva saláty, SME snědli; dyž von teda, SE mu to stalo...

Dodejme ještě několik specifík zachycených v **psaném** korpusu SYN, který nabízí i možnost zajímavých **stylistických** zjištění.

(a) Na samém začátku tohoto příspěvku byla zmínka o současných dramaticích, kteří jednoslabičné začátky s oblibou užívají. V souvislosti s výskytem spojení typu *tě bůh* padla jména dalších autorů, např. Voskovce a Wericha (v dopisech). Součástí objevné a vydatně nespisovné stylizace dialogů v prózách J. Škvoreckého se stal i tento prostředek. Asi nás nijak nepřekvapí ani jména současných prozaiků, u kterých byl v korpusu SYN opakovaně zachycen: J. Topol, A. Berková, P. Šabach, V. Kahuda, a rovněž moravští autoři jako I. Landsmann nebo J. Balabán. Bezkonkurenčně největší počet dokladů však pochází z prózy „Zabrisky, ta druhá spermie“, kterou asi před deseti lety vydal Bohuslav Vaněk-Úvalský.

(b) Hrdina naposledy jmenované prózy je charakterizován jako „outsider, životem omlácený chlápek“. Lze konstatovat, že čeští prozaici, dramatici, ale i publicisté využívají tyto začátky především při stylizaci kolokviálních, neformálních, nespisovných dialogů, jejichž účastníci náleží k nižším sociálním vrstvám (společenské spodině) a pohybují se v neutěšeném sociálním prostředí (srov. např. prózu P. Frýborta „Vekslák“). Kromě toho je ovšem užívají i jako prostředek příznačný pro mluvu mladých lidí (už „zlatá mládež“ u Škvoreckého, později např. prózy S. Rudolfa; srov. i výše uvedený komiks „Hana + Hana“). Také publicisté užívají tento prostředek při prezentaci řeči alkoholiků, feťáků..., ale i malých dětí (*SEM to už utratil. MI zbyla dvacka.*)

(c) Z publicistiky stojí za zmínku ještě interview se sportovci, která novináři nezřídka prezentují právě takto: *SEM to házela do kosmu místo rovně. – SME je vyklepli. – SME se ani nedostali ke střele.*

(d) Z této převažující stylistické charakteristiky je třeba vyjmout určitý počet dokladů s počátečními výrazy BYCH, BYS, BY ve významu „abych / abys / aby“ nebo „kdybych / kdybys / kdyby“. Tady se naopak uplatňují jako stylémy příznačné pro vysoký styl, pro tonalitu knižní, archaizující, biblickou, poetickou:

(8)

BYCH jazyky lidskými mluvil i andělskými, a lásky kdybych neměl...

BY, jak to Kristus káže, milovali se vespolek... (P. Chelčický)

BY nám Bůh dal, co dal tobě, náš by jazyk neshnil v hrobě. (K. Havlíček Borovský)

BYS byla jinak jednala, zle bysi byla skonala... (K. J. Erben)

BY byla nepoznána. BY byla milována. (I. Jelínek)

BYCH poznal je a pověděl, mi pomoz. (B. Reynek)

A co sůl? BY na pláč zbyla. A co čest? BY podražila. (K. Šiktanc).

(Pouze v posledním dokladu nejde o význam „aby/kdyby“, ale o elipsu podmětového „ta“.)

(e) Korpus SYN zachycuje v některých dokladech i poměrně častý, ač stylisticky nepříliš elegantní výskyt výrazů SE, SI v iniciální pozici položek různých výčtů, které se objevují v textech administrativních, odborných i v popularizační publicistice. Někdy jsou tyto enumerativní posloupnosti i součástí oblíbených kvízů:

(9)

Karcinom děložního čípku a) SE u nás téměř nevyskytuje
b) SE může objevit již ve věku kolem 20 let...

Očkování proti tuberkulóze a) SE provádí až v dospělosti
b) SE provádí v prvních dnech života
c) SE podává na lžičce.

5 Závěr

V závěru chceme jen znovu připomenout, že jsme se tu zabývaly jevem příznačným pro syntax mluvené češtiny; stylistická charakteristika jeho využívání v psaných textech to do značné míry potvrzuje. S gramatickým popisem u podobných jevů asi nevystačíme, ani s tím, že je prohlásíme za nespisovné a přestaneme se o ně zajímat. Místo toho bychom měli vzít na vědomí rozdíly mezi stylem psaných a mluvených projevů. V příspěvku jsme postupně dospěly k tomu, že nejde pouze o elipsy, vypouštění určité přesně vymezené skupiny výrazů, ani pouze o rozdíly mezi slovosledem psané a mluvené češtiny (slovosledem spisovným a nespisovným?). Zdá se nám (*SE nám zdá*), že přístup gramatický a stylistický tu musí jít ruku v ruce: specifika mluvené syntaxe nelze prostě nahradit gramaticky spisovnými ekvivalenty. Cítíme vícerozměrný rozdíl mezi:

(10)

SEM ti odpustil dávno. – Dávno jsem ti odpustil.

SI tam příště di sama pro ně. – Příště si tam jdi pro ně sama.

SE právě vrátil z lochu! SI zrovna odseděl dvacátej trest! – Právě se vrátil... Zrovna si odseděl...

A ještě více platí tato „nepřeložitelnost“, jak známo, v případě kolokviálních frazémů. Korpusy nám pomohly dokázat, že jednoslabičné začátky, které si tolik oblíbili někteří čeští beletristé, mají poměrně značnou frekvenci v češtině mluvené, a svým způsobem i v psané; nemůžeme tedy před podobnými projevy české mluvenosti zavírat oči. Máme proto v úmyslu doplnit tato pozorování i o analýzu dat z dalších korpusů, které obsahují mluvené projevy zčásti připravené, resp. ne zcela spontánní (korpus Dialog. Schola 2010, aj.), ale také z Korpusu soukromé korespondence (součást ČNK), který obsahuje psané projevy výrazně prostoupené mluveností.⁸

LITERATURA

HOFFMANNOVÁ, J. (2011): Mluvená čeština v zrcadle „psané konverzace“ na chatu. In: S. Čmejrková – J. Hoffmannová (eds.), *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 393–407.

---

⁸ Využití dalších dat by mohlo vést i k rozlišení výskytu tohoto jevu v Čechách a na Moravě, případně v různých oblastech Moravy (častější je pravděpodobně v regionech severomoravských). A velmi zajímavá by jistě byla i projekce těchto pozorování na pozadí slavistického kontextu, situace v dalších slovanských jazycích (slovenština, polština, lužická srbština, ruština). Za upozornění na některé souvislosti v konferenční diskusi vděčíme hlavně prof. G. Neščimenkové a prof. T. Bergerovi.

HOFFMANNOVÁ, J. (2012): Současná česká kultura (styl básnických a dramatických textů) a kultura/kultivovanost jazyka/řeči. *Stylistyka* (Opole), 21, 87–101.

HOFFMANNOVÁ J. – HOFFMANN B. (2005): O drsné (nekonvenční) dramatičce a nekonvenční (drsné) češtině na českých jevištích. In: *Přednášky z 48. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: FF UK, 85–114.

HOFFMANNOVÁ, J. – HOFFMANN, B. (2007): Česká literární klasika, moderna a postmoderna v komiksovém hávu. In: *Přednášky z 50. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: FF UK, 70–85.

HOFFMANNOVÁ, J. – ŠTÍCHA, F. (2012): O jazyku a stylu korespondence Jiřího Voskovce a Jana Wericha. *Korpus – Gramatika – Axiologie* 05, 3–33.

KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. a kol. (1995): *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Mluvnice češtiny 3 (1987). Praha: Academia.

SGALL, P. – HRONEK, J. (1992): *Čeština bez příkras*. Praha: H&H.

SVOBODA, A. (2000): Klitika z hlediska funkční větné perspektivy. In: Z. Hladká – P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika 2*. Brno: MU, s. 149–159.

ŠMILAUER, V. (1947) *Novočeská skladba*. Praha: Nakladatel ing. Míkuta.

TOMAN, J. (2000): Prosodické spekulace o klitikách v nekanonických pozicích. In: Z. Hladká – P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika 2*. Brno: MU, 161–166.

TOMAN, J. (2001): Ertlova diskuse českých klitik. In: Z. Hladká – P. Karlík (eds.), *Čeština – univerzália a specifika 3*. Brno: MU, 73–79.

TRÁVNÍČEK, F. (1951): *Mluvnice spisovné češtiny II. Skladba*. Praha: Melantrich.

GRANTOVÁ PODPORA

Příspěvek vznikl v rámci projektu č. 406/12/1829 (*Stylistika mluvené a psané češtiny*) podporovaného Grantovou agenturou ČR.